

OJCOSTWO BOGA W TEOLOGICZNEJ MYŚLI KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO

DR JOLANTA EWARTOWSKA – UKSW WARSZAWA

Ur. w 1975 r., absolwentka studiów magisterskich na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Stopień doktora nauk teologicznych obroniła w 2004 r. na podstawie rozprawy napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Lucjana Baltera SAC, pt. „Antropologia teologiczna Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Studium teologiczno-dogmatyczne” (wyd. drukiem w 2010 r. w Wydawnictwie Niepokalanów). Autorka artykułów nt., trynitologii, chrystopologii, ojcostwa Boga, opublikowanych m.in. w „Collectanea Theologica”, Międzynarodowym Przeglądzie Teologicznym „Communio”. Od 2010 r. członek redakcji Międzynarodowego Przeglądu Teologicznego „Communio”. Pracuje jako Zastępca Kanclerza Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Od 2010 r. Kanclerz Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku.

„Umiłowane dzieci Boże, dzieci moje” – w ten sposób Kardynał Wyszyński witał wielokrotnie słuchaczy swoich kazań, przemówień i homilii. Jakże często właśnie takie słowa padały na początku jego wystawień, zamiast standardowych, znanych powszechnie: „Umiłowani bracia i siostry”.

W słowach tego zaskakującego powitania była ukryta myśl stanowiąca przesłanie jego teologicznej spuścizny: Bóg jest naszym Ojcem, my zaś – ludzie – jesteśmy Jego dziećmi. Myśl ta przewija się przez wiele kazań oraz przemówień, które miały charakter duszpasterski, parenetyczny i moralno-wychowawczy. Warto jednak bliżej przyjrzeć się, jakie były teologiczne podstawy bogatego kaznodziejstwa Prymasa Tysiąclecia i wielkich programów duszpasterskich, by dowiedzieć się, jaki obraz Boga Ojca i Bożego dziecięctwa ludzi był w nich zawarty. Warto również zadać sobie dziś pytanie o aktualność przesłania Kardynała Wyszyńskiego o Bożym Ojcostwie, zwłaszcza w kontekście sygnalizo-

wanego tylokrotnie kryzysu małżeństwa i rodziny, czy wręcz kryzysu ojcostwa.

1. PROMIENIOWANIE OJCOSTWA BOGA

Wiele miejsca refleksji o Bogu jako Ojcu i o Bogu Ojcu odnaleźć można w okresie Wielkiej Nowenny, zwłaszcza w 1961 roku – piątym roku Nowenny. Hasło przewodnie tego roku Nowenny brzmiało: „Rodzina Bogiem silna”. W kontekście wezwania do moralnej i duchowej odnowy rodzin, Prymas Wyszyński sięgał po liczne obrazy Bożego Ojcostwa, jak gdyby pragnąc nobilitować ludzkie ojcostwo (a także macierzyństwo) i ukazać wartość oraz godność ludzkiej rodziny.

Charakterystyczne jest to, że opisywał on Boże Ojcostwo w wewnętrznym życiu Trójcy Świętej. W taki właśnie sposób przedstawił ludzkie dziecięctwo wobec Boga, zwracając się do uczestników Ogólnopolskiej Pielgrzymki Akademickiej:

Wobec tej Troistej Jedności człowiek staje z podziwem. Patrzy na Ojca z uczuciem dziecięcym. Patrzy na Jednorodzonego Syna

i widzi Go na czele wszystkich synów Bożych. Patrzy na Ducha, który jest Duchem miłości; przedziwnie łączy On Ojca i Syna w Trójcy Świętej, jak każdego ludzkiego ojca i każdego syna (...)¹. Zatem Ojciec to, według Prymasa, Ten, który odwiecznie rodzi Syna, który – „ma Syna” – jak to niekiedy Prymas wyrażał w sposób kolokwialny.

W nauczaniu pasterskim Prymasa rzadko można odnaleźć spekulatywne rozważania o istocie Bożego Ojcostwa, o relacjach wewnątrztrynitarnych. Za to znacznie częściej spotyka się plastyczne, sugestywne opisy zrodzenia Syna przez Ojca. Boże Ojcostwo bardzo często Prymas ukazywał przy pomocy jak gdyby „reportażu” z wnętrza Trójcy Świętej, opisując także i dzieło stworzenia jako akt miłości Ojca. Stworzenie świata i człowieka Prymas Wyszyński jako „promieniowanie” ojcowskiej miłości Boga z „wnętrza Trójcy Świętej”:

Rozpoczyna się więc „łańcuch miłości”, mający swój początek w głębinach Trójcy Świętej i jakby przelewający się na zewnątrz. To jest właśnie stworzenie! „Uczyńmy świat..., uczynimy człowieka...”, to znaczy przekażmy częstkę Naszej Miłości².

W opisywanym przez Prymasa Wyszyńskiego obrazie stworzenia ruchowi „od Boga Ojca” odpowiada dążenie całego świata stworzonego i człowieka na powrót „do Ojca”: *Od Ojca się wszystko poczęło, do Niego wszystko wróci³*. Bóg Ojciec, według Kardynała Wyszyńskiego, stanowi pierwszą zasadę, początek i koniec wszystkiego. Właśnie Ojciec jest Alfą i Omegą świata i człowieka.

Nie tylko sam akt stworzenia świata i człowieka Prymas Wyszyński porówny-

wał do „przelewania się” Bożej Miłości, do jej „promieniowania”. Odblaski i odpryski miłości Ojca oraz znaki Bożego Ojcostwa dostrzegał on w całym świecie stworzonym.

Co charakterystyczne dla Prymasa, w refleksji o Bożym Ojcostwie wyraźnie zaznacza społeczny wymiar jego pasterskiego nauczania. W rozważaniach nad modlitwą „Ojcze nasz”, kardynał Wyszyński wiele uwagi poświęcił również konieczności nadania społecznego charakteru dążeniu ludzi do Ojca. Zwrócił uwagę, że w modlitwie Pańskiej jest pierwiastek wspólnotowórczy, wyrażony w słowie „nasz”. Jego zdaniem Modlitwa Pańska to „społeczna szkoła⁴”, nauka jak z egocentryka przemieniać się w „osobę społeczną”.

2. DZIECIĘTWO BOŻE LUDZI

Chcąc mówić o Bożym Ojcostwie nie można pominąć leżącego na drugim biegunie ludzkiego dziecięctwa wobec Boga. Prymas Wyszyński obie prawdy ujmował w sposób nierozłączny, przedstawiał i Ojcostwa Boga i w ścisłym związku z nim – ludzi jako dzieci Boże.

W czym się przejawia dziecięctwo Boże ludzi? Prymas Wyszyński zwrócił uwagę na duchowy wymiar ludzkiej natury, odróżniający człowieka od całego stworzonego świata, a nawet od zwierząt, obdarzonych psychiką, odczuwających ból i radość:

Drgnienia serc naszych zdradzają nas, Ojcze, gdy zbliżamy się do siebie. Bo wszystko, co jest na świecie istnieje „bez serca”: tylko Ty i ja chodzimy z sercem. A moje serce zostało uczynione „według Serca Twego”⁵.

¹ S. Wyszyński, *Co dzień ku lepszemu!* Przemówienie do Ogólnopolskiej Pielgrzymki Akademickiej, Jasna Góra, 28 maja 1961, [w:] *Dzieła Zebrane*, t. VII, Warszawa 2008, s. 193.

² S. Wyszyński, *Miłość na co dzień*, cz. I, Rzym 1971, s. 24.

³ S. Wyszyński, *Ojcze nasz*, s. 17.

⁴ Zob. tamże, s. 29.

⁵ Tamże, s. 18-19.

W kontekście nauczania o Bożym synostwie i Bożym dziecięctwie ludzi nie sposób pominąć pytania o podobieństwo jego nauczania do duchowej drogi wielkiej mistyczki, św. Teresy od Dzieciątka Jezus. Należy zadać pytanie, na ile Prymas Wyszyński nawiązywał do jej „małej drogi”, na ile zaś jego nauczanie się różniło od jej duchowości.

Przede wszystkim w nauczaniu Prymasa zwraca uwagę koncentracja na społecznym wymiarze zarówno Bożego Dziecięctwa, jak i drogi do ludzi z ziemi do domu Ojca: wraz ze wszystkimi Dziećmi Bożymi za przewodnictwem Chrystusa – Jednorodzonego Syna Bożego. W rozważaniach nad Modlitwą Pańską „Ojcze nasz” dał wyraz tej nauce, stwierdzając:

Chrystus Pan chciał nauczyć nas sztuki łączenia spraw nieba i ziemi. Chciał ukazać harmonię rzeczy niebieskich i ziemskich, budząc w nas taką samą wrażliwość na sprawy niebieskie i ziemskie, nadprzyrodzone i przyrodzone. Chciał nauczyć nas Bożego chodzenia po ziemi i dążenia do nieba przez Bożą ziemię. Bo ostatecznie zbawienie dopełnia się na ziemi, a „gratia supponit naturam”⁶.

Prymas wielokrotnie zwracał uwagę na konieczność poszukiwania Boga Ojca w codzienności, czego przykładów poszukiwał w postępowaniu Jezusa Chrystusa. Zapiski „małej drogi” św. Teresy były świadectwem „jej” śladu na ziemi, introspekcją, dziennikiem z pokornego dążenia, ku Ojcu, wprost w Jego „w ramiona”⁷.

⁶ S. Wyszyński, *Ojcze nasz*, dz. cyt., s. 67.

⁷ Św. Teresa w następujący sposób sformułowała kwintesencję swojej „małej drogi”: *Spodobalo się Jezusowi wskazać mi jedyną drogę, która wiedzie w sam Boski żar; tą drogą jest zaufanie małego dziecka, które bez obawy zasypia w ramionach swego Ojca*. Powyższy cytat pochodzi z „Listu do siostry Marii od Najświętszego Serca, w: Św. Teresa od Dzieciątka Jezus, *Dzieje duszy*, Kraków 1996, s. 195.

⁸ S. Wyszyński, *Ojcze nasz*, dz. cyt., s. 20.

⁹ Prymas zacytował kazanie Piotra Kanizjusza z Lekcji II Nocturnu z części: Matutinum łańciskiego brewiarza: *Quae sola cum Deo Patrem Filium habet commune*. Cytat za: Leon Wielki, *Sermo II de Nativitate Domini* in: II Nocturno, die 25 martii In Annuntiationae B. M. V. [w:] *Breviarium Romanum*, tomus prior, Ratisbonae 1961, s. 1364-1365.

Poza różnicą w formie, zauważalne są i liczne podobieństwa: zarówno św. Teresa, jak i Prymas Wyszyński nauczają poszukiwania drogi ku Ojcu w codzienności, w małych rzeczach, w drobnych przysługach czynionych innym ludziom.

3. MARYJNE ASPEKTY W NAUCZANIU O BOŻYM OJCOSTWIE

Maryjny Prymas, jak nazywano Kardynała Wyszyńskiego, nie mógł pominąć w swoim nauczaniu społecznym o Bożym Ojcostwie wątków maryjnych. Charakterystyczne, że w obrazie Bożego Macierzyństwa Maryi dostrzegał on objawienie Ojcostwa Boga:

Żywy Ojcze żywych! Przez morze cudów przeprowadziłeś Syna swego, Słowo Przedwieczne, aby ciałem się stało, aby zamieszkało między nami i stało się Synem Człowieczym, który opowie nam wszystko o Tobie, Ojcze! Prawdziwie, Bóg – Człowiek w ramionach Dziewicy jest najoczywistszym obrazem Twego Ojcostwa⁸.

Prymas dostrzegał zatem, że w Bożym Macierzyństwie Maryi zostało objawione Ojcostwo Boga – uprzednio zanim Syn Boży, Odwieczne Słowo Ojca „opowiedział” o Ojcu, wyraził Go w słowach. Maryję przedstawiał jako pierwszą „Objawicielkę” tajemnicy Ojca, uprzedzającą i poprzedzającą Chrystusa w dziele ukazania Boga Ojca dzieciom Bożym. Powołując się na cytat z Piotra Kanizjusza⁹, Prymas wyjaśniał związek między Bogiem Ojcem

i Maryją. Określił Maryję jako Oblubienicę Boga Ojca, jedyną, która „ma wspólnego Syna z Ojcem Niebieskim”¹⁰. Można się w rozważaniach Kardynała Wyszyńskiego doszukiwać także nawiązania do polskiej tradycyjnej religijności, w której została wyrażona podobna intuicja. W słowach kołędzy: „Witaj dwakroć narodzony; raz z Ojca przed wieków wiekiem, a teraz z Matki Człowiekiem”.

4. AKTUALNOŚĆ NAUKI KARDYNAŁA WYSZYŃSKIEGO W KONTEKŚCIE KRYZYSU RODZINY

Pozostaje na koniec zadać pytanie o aktualność nauczania Prymasa Wyszyńskiego na temat Ojcostwa Boga w kontekście współczesnej kontestacji ojcostwa, kultu młodości bez odpowiedzialności oraz pojawiający się często „syndrom Piotrusia Pana”. Jego przejawem jest chęć bycia wiecznym dzieckiem, nie branie odpowiedzialności za innych – w rezultacie ucieczka od bycia ojcem, wzięcia na siebie odpowiedzialności za rodzące się dziecko, jego wychowanie, bezpieczeństwo i utrzymanie. W kontekście tego zjawiska z powodzeniem można sięgnąć po apologię ojcostwa – Bożego – a w Nim także ludzkiego ojcostwa. Zarysowana przez Prymasa wizja Bożego Ojcostwa promieniującego na świat w głębin Trójcy Przenajświętszej stanowi kontrpropozycję wobec kultury konsumpcyjnej. Ojcostwo ludzkie stanowi bowiem nie tylko czysto biologiczny, a nawet nie wyłącznie społeczny fenomen. Według Prymasa bowiem ludzkie ojcostwo bierze swój początek z Ojcostwo

Boga Ojca i stanowi rzeczywisty udział w stwórczej mocy Boga Ojca.

W piątym roku Wielkiej Nowenny, którego hasłem przewodnim było „Rodzina Bogiem silna”, Prymas ukazywał godność ludzkiego rodzicielstwa wskazując na Ojca jako dawcę życia:

Pierwsza matka, gdy poczęła pierwszego człowieka, powiedziała: „Poczęłam człowieka przez Boga”. Zrozumiała, że działanie ludzkie jest niesłuchanie skromne i nieskuteczne. Moce Boże przekazywane są człowiekowi, aby posługując się nimi przekazał największy, najcenniejszy dar, jaki jest życie¹¹.

Także i dziś ta perspektywa wydaje się być aktualna i należałoby ją polecić jako pozytywną drogę do naśladowania wszystkim działaczom „pro life”. Być może okazałaby się zachęcającą do ochrony życia w sposób bardziej skuteczny niż piętnowanie niewłaściwych zachowań wobec nienarodzonych dzieci. Ojcostwo będące odbłaskiem Ojcostwa Boga Prymas dostrzegał również w kapłaństwie. Wiele miejsca rozważaniom nad tą prawdą poświęcił w cyklu pt. „*List do moich kapłanów*”.

Nawiązując do teologicznej refleksji świętego Jana Chryzostoma¹², Prymas pisał o ojcostwie duchowym – odnosząc je do posługi kapłanów. Ojcostwo to jest urzeczywistniane przede wszystkim poprzez udzielanie sakramentu chrztu świętego. Kardynał Wyszyński, rozwijając myśl zaczerpniętą od świętego Jana Chryzostoma, ojcostwo duchowe kapłanów określił mianem „ojcostwa w porządku łaski”. Według Prymas ten rodzaj ojcostwa posiada wymiar religijny, moralny, nauczycielski i kierowniczy¹³.

¹⁰ S. Wyszyński, *Królowa porządku łaski i miłości*, [w:] tenże, *Dzieła Zebrane*, t. VII (1961), Warszawa 2008, s. 218.

¹¹ S. Wyszyński, *Bóg w rodzinie ludzkiej*, [w:] tenże, *Dzieła zebrane*, t. VII (1961), Warszawa 2008, s. 409.

¹² *Kapłanom powierzono duchowe rodzenie i odnowienie przez chrzest. Przez nich oblekamy się w Chrystusa, zostajemy pogrzebani z Synem Bożym i stajemy się członkami onej świętej Głowy*. Zob. Jan Chryzostom, *O kapłaństwie*, III, 6, Poznań 1949.

¹³ S. Wyszyński, *List do moich kapłanów* (dalej: LMK), cz. III, Paris 1969, s. 171.

Zaskakujące może być jednak to, że Kardynał Wyszyński przejawów ojcostwa kapłanów doszukiwał się zarówno w czynnościach administrowania parafią, jak i w sprawowaniu posługi sakramentalnej. Oznacza to, że negował on wizerunek kapłana jako urzędnika, menedżera kierującego jednostką administracyjną – parafią. Zarazem jednak wyraźnie ukazywał czynności związane ze sprawowaniem sakramentów jako bardziej doniosłe od „bycia proboszczem”. Jedynie o tej postudze pisał bowiem jako o „przekazywaniu życia Bożego” za pośrednictwem sakramentów¹⁴.

Duchowe ojcostwo kapłanów Kardynał Wyszyński nazwał *ojcostwem nadprzyrodzonym*, odróżniając je tym samym od ojcostwa w porządku natury¹⁵. Dokonując tego rozróżnienia, Prymas poszukiwał jednak w ludzkiej rodzinie i roli, jaką spełnia w niej ojciec, wzorca dla *ojców rodziny duchowej*¹⁶, czyli kapłanów. W późniejszym tekście, pochodzącym w 1964 roku, wzbogacił swoje zalecenie, wskazując na relacje wewnętrzno-trynitarnie jako „program” życia kapłana:

*Duch spoczął na was, przynosząc wam dary Ojca i dary Syna. Pouczył was, że biorąc z Ojca i Syna, macie w sobie kształtować usposobienie ojcowskie i usposobienie synowskie. Biorąc ojcostwo Boże z Ojca, macie być ojcami duchowymi*¹⁷.

Prawdę o trynitarnym charakterze ojcostwa duchowego kapłanów wyraził w 1968 roku w krótkiej formule: *Z Ojca czerpicie ojcostwo, z Syna kapłaństwo, a miłość z Ducha Świętego*¹⁸. Kolejny raz zatem ujawnił się w nauczaniu Prymasa

trynitarny charakter ojcostwa duchowego, będącego pochodną i obrazem odwiecznego Ojcostwa Boga. Także i nauczanie Prymasa o duchowym ojcostwie – kapłaństwie warto zaproponować dziś potencjalnym kandydatom do kapłaństwa, zwłaszcza w kontekście kolejnego kryzysu, nękającego współczesny świat – kryzysu powołań do stanu duchownego. Ukazywanie kapłaństwa jako ojcostwa duchowego i udział w Ojcostwie Boga wydaje się być adekwatne dla młodych mężczyzn, dotkniętych lękiem, że kapłaństwo, i związany z nim celibat, nie pozwoli im się spełnić życiowo.

5. PODSUMOWANIE

Nauczanie Prymasa Wyszyńskiego o Ojcostwie Boga – dalekie od spekulatywnych dociekań i abstrakcyjnych konstrukcji intelektualnych – było ściśle związane z jego pasterskim nauczaniem. Służyło ukazaniu godności ludzkiego rodzicielstwa, które dla Prymasa było nie tylko obrazem Ojcostwa Boga, ale rzeczywistym udziałem człowieka w stwórczej mocy Boga.

Wizja Boga Ojca, którą przedstawiał swoim słuchaczom, była zarówno trynitarna – Prymas ukazywał Ojca jako odwiecznie rodzącego Syna, jak i ukazwana w perspektywie historii stworzenia i zbawienia świata oraz człowieka. Prymas kreślił obraz ludzkości, która od Ojca pochodzi i do Ojca powraca – za przewodem Syna Bożego.

W dzisiejszym społeczeństwie dotkniętym rozlicznymi kryzysami (kryzysem

¹⁴ Zob. LMK, dz. cyt., s. 172.

¹⁵ S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia Autoryzowane* (maszynopisy w zbiorach Instytutu Prymasowskiego; dalej: KPA), t. II, Jasna Góra, 26 VIII 1957, s. 335; drukiem [w:] *W świątłach Tysiąclecia*, Kraków 1961, s. 50. Zob. także: KPA, t. XVII, Gdańsk-Oliwa, 13 IV 1964, s. 131.

¹⁶ LMK, dz. cyt., s. 172-173.

¹⁷ KPA, t. XVII, Warszawa, 8 VI 1964, s. 398.

¹⁸ KPA, t. XXIX, Warszawa, 9 VI 1968, s. 16.

ojcostwa, rodziny, powołań kapłańskich) nauczanie pasterskie Prymasa o Bożym Ojcostwie i o dziecięctwie Bożym człowieka zachowało wiele aktualnych wątków. Może wciąż służyć jako inspiracja dla duszpasterzy, katechetów posługujących rodzinom. Może także być natchnieniem dla osób poszukujących głębszego sensu dla swojego rodzicielstwa, posługi kapłańskiej, czy wreszcie dla zrozumienia swojego miejsca w dziejach i swojego ostatecznego przeznaczenia, które przekracza granice tego świata.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest zaprezentowanie podstaw teologiczno-dogmatycznych nauczania pasterskiego Prymasa Stefana Wyszyńskiego w części odnoszącej się do jego nauczania o Ojcostwie Boga i Bożym Dziecięctwie ludzi i przeanalizowanie źródeł teologicznych jego kazań i przemówień. Dalszym celem artykułu analiza nauczania duszpasterskiego w kontekście aktualnej problematyki społecznej i wychowawczej (kryzys małżeństwa i rodziny).

W artykule skorzystano z metody analitycznej i porównawczej, poddano analizie źródła teologiczne pasterskiego nauczania Prymasa Wyszyńskiego (pisma Ojców Kościoła i pisarzy kościelnych, teologów dogmatyków oraz teologów duchowości) oraz porównano je z aktualnym stanem badań w tej dziedzinie.

Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzono aktualność nauczania pasterskiego Prymasa Stefana Wyszyńskiego w kontekście współczesnych problemów małżeństwa i rodziny oraz jej użyteczność dla celów duszpasterskich i katechetycznych.

Z racji na obszerność dorobku kaznodziejskiego Prymasa Wyszyńskiego (ponad

70 tomów maszynopisów kazań i przemówień) ograniczono obszar analiz do części zbioru, zwłaszcza do części pochodzącej z okresu o największej liczbie wystąpień publicznych, o kluczowym znaczeniu społecznym (okres Wielkiej Nowenny).

SUMMARY

The article is to present the theological-dogmatic foundations of the pastoral teaching of Primate Stefan Wyszyński in the part referring to his teaching about Fatherhood of God and God's Childhood of people, and to analyze the theological sources of his sermons and speeches. The article is also to analyze the pastoral teaching in the context of current social and educational issues (the crisis of marriage and family).

The article makes use of analytical and comparative methods, analyzes the theoretical sources of pastoral teaching of Primate Wyszyński (the writings of the Fathers of the Church and church writers, theologians-dogmatists and theologians of spirituality) and compares them with the current state of research in this area.

The analysis made showed the topicality of the pastoral teaching of Primate Stefan Wyszyński in the context of contemporary problems of marriage and family and its usefulness for pastoral and religious education purposes.

Due to the great number of the pastoral writings of Primate Wyszyński (over 70 volumes of typescripts of sermons and speeches) the area of the analyses was restricted to a part of the collection, in particular to the part from the period of the largest number of public appearances and of the key social significance (the period of the Great Novena).